

УДК 75.03:780.617.331(438)«18/19»

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.6.1>**Афоніна Олена Сталівна,**

доктор мистецтвознавства, професор,

професор кафедри хореографії

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ORCID ID: 0000-0003-1627-6362

aolena7@gmail.com

СКРИПКОВЕ МИСТЕЦТВО В ПОБУТОВОМУ ЖАНРІ ПОЛЬСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано сюжетно-тематичні, композиційні та стилеві особливості творів образотворчого мистецтва побутового жанру, в яких наявна скрипкова тематика. Виявлено спільні й відмінні риси у трактуванні гри музикантів на цьому музичному інструменті представниками різних художніх напрямів обраного періоду, аргументовано їхній інтерес до даної теми. Метою статті є аналіз особливостей зображення скрипок та скрипалів на полотнах польських художників кінця ХІХ – початку ХХ ст. у побутовому жанрі. Відповідно до мети, із використанням історико-культурного й порівняльного методів та мистецтвознавчого аналізу, поставлено завдання виокремити та дослідити твори таких діячів польського образотворчого мистецтва, як Антоні Козакевич, Францішек Стрейтт, Тадеуш Рибковський, Вінцентій Водзіновський, Вандалін Стшалецький, Юзеф Хелмонський, Владислав Яроцький. Виявлено спільності, які полягають в реалістичній зображальній манері, завдяки якій акцентовано соціально-етнічну належність скрипалів, кожен із яких зображений у процесі гри на скрипці. У ході дослідження встановлено відмінності, які полягають в композиційній структурі, експериментах із колірною гамою та емоційному забарвленні персонажів. Дослідження художнього втілення образу скрипаля та скрипки підтверджує той факт, що художники як свідки та активні учасники історичного періоду, в якому живуть і творять, виконують важливу місію документування виражальними засобами образотворчого мистецтва процесів, подій та окремих типажів як таких, що є символами своєї епохи. Цей факт підтверджено аналізом зображень музикантів-скрипалів як представників окремих соціальних груп у межах різних етносів.

Ключові слова: живопис, побутовий жанр, музичне мистецтво, скрипка, скрипаль, роми, цигани, євреї, поляки.

Afonina Olena. ART OF THE VIOLIN IN POLISH FINE ART OF THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES (GENRE ART)

The article analyzes the plot, thematic, compositional and stylistic features of fine art works of genre art, which comprise violin themes. The article reveals common and distinctive features in the interpretation of musician's playing this musical instrument by representatives of various artistic trends of the chosen period, and gives reason for their interest in this theme. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of depicting violins and violinists in paintings of Polish artists of the late 19th – early 20th centuries in genre art. In accordance with the purpose, using historical, cultural and comparative methods and art review, the task is to single out and study the works of the figures of Polish fine art, such as Antoni Kozakiewicz, Franciszek Streitt, Tadeusz Rybkowski, Wincenty Wodzinowski, Józef Chelmoński, Wandalin Strzalecki, and Władysław Jarocki. The article reveals commonalities in a realistic pictorial manner that emphasizes a social ethnicity of the violinists, each of whom is depicted playing the violin. The study also reveals differences in a compositional structure, experiments with color spectrum, and emotional coloring of characters. The study of the artistic presentation of the image of a violinist and a violin confirms the fact that artists, as witnesses and active participants in the historical period in which they live and create, fulfill an important mission of documenting processes, events, and particular character types as symbols of their times using the expressive means of fine art. This fact is confirmed by the analysis of the images of violinists as representatives of particular social layers within different ethnic groups.

Key words: painting, household genre, musical art, violin, violinist, Roma people, Gypsies, Jews, Poles.

Вступ. Музичне та образотворче мистецтво Польщі XIX – початку XX ст. розвивалось поруч, як частина єдиного мистецького процесу, реагуючи на соціально-політичні зміни в суспільстві, адже протягом XIX ст. Польща виборювала свою незалежність. У цей період польський композитор Фридерик Шопен став національним символом спротиву, а його музика (наприклад, полонези та мазурки) стала народною. Наступні покоління музикантів, серед яких Кароль Шимановський та Генрик Венявський, створювали особливий національний стиль, в основі яких – польська народна музично-пісенна творчість. Не менш популярною серед поляків у професійному й аматорському вимірі була музика ромів та євреїв, у музичній творчості яких домінувала скрипка – струнно-смічковий музичний інструмент. Тому цілком закономірно, що колоритні образи «скрипалів з народу» були популярним напрямком побутового жанру живопису.

Актуальність теми дослідження зумовлена двома аспектами. Перший – наявність комплексу художніх творів польських митців, присвяченого скрипковій тематиці (зображення скрипок, скрипалів та сцен з виконанням музики у жанровому і побутовому живописі обраного періоду) та бажанням привернути увагу до нероздільності образотворчого й музичного мистецтва. Другий – відсутність мистецтвознавчих студій, присвячених цій темі. Зокрема, поза увагою дослідників залишається порівняльний аналіз втілення скрипкової тематики у творах митців різних художніх напрямів та шкіл зазначеного періоду.

Метою цієї наукової розвідки є комплексний порівняльний аналіз втілення скрипкової теми у живописних творах побутового жанру польських художників кінця XIX – початку XX ст. у побутовому жанрі. Завдання полягає у виокремленні та дослідженні творів діячів польського образотворчого мистецтва вказаного періоду як таких, які присвячені зображенню скрипкової теми в контексті життя окремих соціальних прошарків та соціальних груп Польщі.

Матеріали і метод. Джерельна база сформована інтернет-ресурсами, які містять цінні фактологічні дані про творчі біогра-

фії польських художників та ілюстративним матеріалом (світлинами художніх творів, присвяченими зображенню діяльності музикантів-скрипалів). Методологічна база визначена метою дослідження та передбачила використання історико-культурного методу, порівняльного та мистецтвознавчого аналізу, теоретичного узагальнення.

На сьогодні в науковому полі майже не зафіксовано праць, присвячених питанням атрибуції й мистецтвознавчого аналізу творів польського живопису обраного періоду на скрипкову тематику. Варто звернути увагу на праці публіцистичного характеру польського музиканта й журналіста М. Кемпи, який у 2018 р. дослідив образи польських музикантів у 10 творах живопису, серед яких – кілька скрипалів. Спробу атрибутивати струнно-смічкові музичні інструменти в живописі Західної Європи XVII–XVIII ст. зробив В. Романуцький у 2021 р., проаналізувавши твори побутового жанру та натюрморту [1].

Результати. Поширеність скрипкових мотивів у живописі Польщі XIX ст. пояснюється популярністю музики як мистецтва, особливо камерних жанрів, де скрипка відігравала провідну роль. Захопленням романтиків образом митця-творця, носія натхнення, яке уособлював скрипаль. Інтересом як романтиків, так і реалістів до зображення різних соціальних типів – від аристократа-віртуоза до простого селянина чи цигана з природним талантом. Так скрипкова тема набула широкого втілення у творчості польських живописців XIX ст., репрезентуючи музичне мистецтво епохи та уособлюючи романтичний культ творчої особистості.

Антоні Казакевич (*Antoni Kozakiewicz*) в кінці XIX ст. на полотні «Маленький віртуоз» (Рис. 1) зобразив маленького ромського хлопчика-скрипаля, який без одягу грає на скрипці біля старого, пошарпаного намету на березі річки. Композиція будується навколо центральної фігури скрипаля та його матері, розташованої на передньому плані. Навколо простежуються ознаки мандрівного побуту ромів. У картині втілено романтичний образ талановитого ромського музиканта-віртуоза,

Рис. 1. Антоні Козакевич «Маленький віртуоз», кін. XIX ст.

геніального від природи. Скрипка символізує музичний дар маленького скрипаля. Образ живописно відтворює уявлення про вільних мандрівних ромів як носіїв незвичайної обдарованості й вродженого музичного таланту.

У творі відчувається вплив романтичних тенденцій: підкреслена увага до внутрішнього світу талановитої особистості, захоплення фольклором, ідеалізація образу ромів. Разом із тим, простежується реалістичне трактування образу в деталях одягу матері, побутових речах, тло картини. Колорит яскравий, з перевагою зелених тонів. Композиція тяжіє до діагоналей, фігура скрипаля та його матері розташована на передньому плані на одній лінії, що створює враження об'ємності та самостійності образу. Художня манера відрізняється декоративністю, увагою до мальовничих ефектів кольору і світла, впливом народної культури в інтерпретації теми.

Картина Франтішека Стрейтта (*Franciszek Streitt*) «Мандрівні цигани» демонструє реалістичне зображення побуту мандрівних ромів, поєднане з романтичною ідеалізацією їхніх образів (Рис. 2). Композиція побудована

за принципом сюжетно-тематичного розповідного живопису. У центрі уваги груповий портрет ромської родини під час мандрів. Домінантою виступає фігура батька-глави з возом, навколо якого розміщені інші члени табору. Колорит стриманий, натуралістичний, передає навколишнє природне середовище. Постаць юного скрипаля, подана трохи осторонь, відіграє роль своєрідного ліричного центру композиції, уособлює мистецьку обдарованість та емоційність натури ромів. М'який мазок, плерне освітлення вказують на вплив романтизму у техніці живопису. Таке поєднання реалістичності та романтизації було характерним для трактування ромської теми у європейському мистецтві тієї доби [3].

У сюжеті полотна Тадеуша Рибковського (*Tadeusz Rybkowski*) «Циганська сім'я біля багаття», зображено вечірній відпочинок групи ромів в очікуванні вечері (Рис. 3). Біля багаття зібралася ціла родина: чоловіки, жінки, діти. Один з чоловіків грає на скрипці, захоплюючи слухачів музикою, стоячи біля воза, з якого їсть сіно кінь. Фігури слухачів ледве освітлені останніми променями сонця

Рис. 2. Франтішек Стрейтт «Мандрівні цигани» (1887)

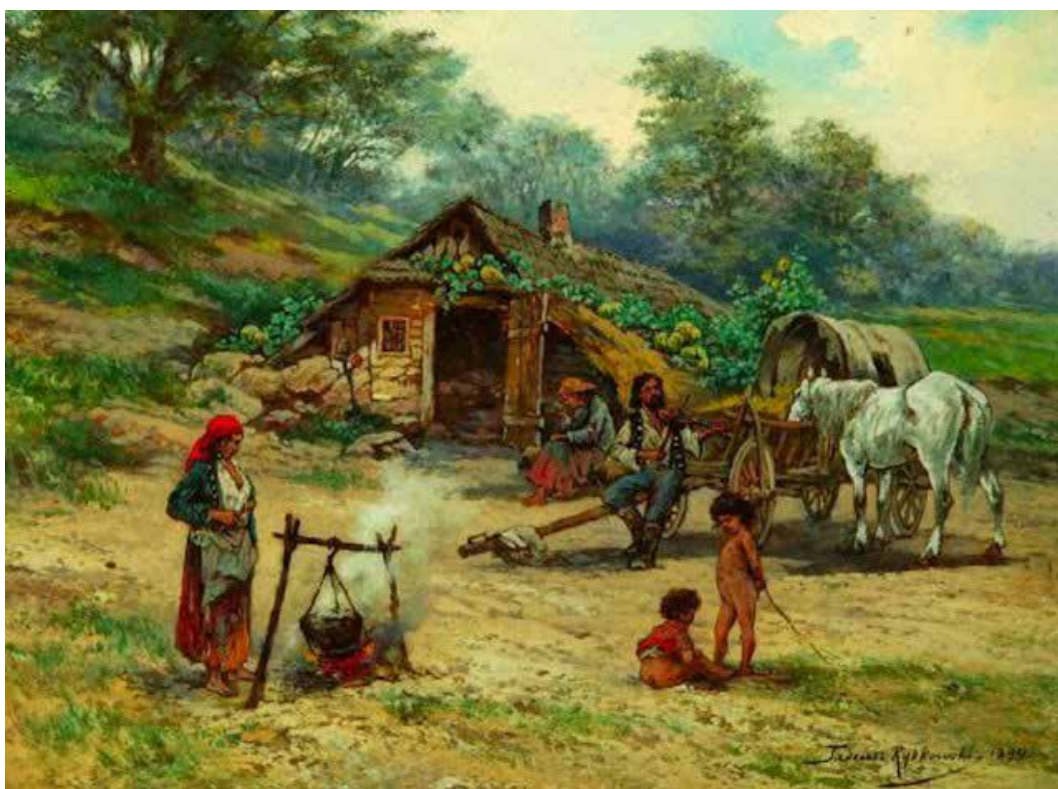

Рис. 3. Тадеуш Рибковський «Циганська сім'я біля багаття» (1894)

на небосхилі. Контраст світла і тіні посилює драматизм сцени. У колориті переважають темні відтінки, фігури модельовані за допомогою світлотіні. Стиль поєднує риси романтизму та реалізму в зображенні ромських персонажів [5].

Усі три полотна об'єднані сюжетами, які зображують епізоди з життя мандрівних ромських груп. Важливе місце в композиції кожної картини посідає постать рома-скрипаля. Сильові ознаки творів демонструють поєднання рис пізнього романтизму (підкреслена увага

до внутрішнього світу та музичного таланту персонажів, ідеалізація образів мандрівників) та реалізму (правдиві деталі зображення побуту, одягу, характерних типажів ромів). Трагування ромських образів відзначається ліризмом та співчуттям до долі мандрівного народу. Скрипка символізує мистецьку обдарованість ромів, талант, закладений в них від природи. Загалом картини демонструють типову для митців того часу інтерпретацію образів ромів, як втілення романтичної свободи та невід'ємної природної музикальності.

Отже, звернення польських художників цього періоду до ромської теми було закономірним явищем, адже мандрівні ромські табори були тоді звичною частиною соціального життя Польщі. Образ рома-скрипаля уособлював уявлення про вільну, талановиту особистість. Це резонувало з романтичним світоглядом тогочасних митців. Водночас увага до зображення повсякденного побуту ромських громад відповідала реалістичним тенденціям у мистецтві. Таким чином, ромська скрипкова тема стала втіленням як романтичних, так і реалістичних рис у живописі Польщі XIX ст.

Не менш популярною в творчості польських митців обраного періоду була єврейська тематика. Художники охоче зображали уклад життя мешканців єврейських містечок-штетлів, їхній побут, культуру й мистецтво, релігійні вірування. Картина Костянтина Шевченка (*Konstantin Szewczenko*) «Концерт» присвячена колективу з трьох єврейських музикантів (скрипка, ударні та духові інструменти), одягнених в традиційний єврейський чоловічий костюм кінця XIX ст (Рис. 4). Тут яскраво продемонстровано, що саме скрипка є центральною віссю музичних колективів, які запрошувались на весілля та інші свята. Попри доволі однорідну колористику, з мінімумом контрастів, не випадково автор зобразив скрипаля у світліших тонах, акцентувавши саме на ньому (інші два музиканти ніби знаходяться в тіні), адже меланхолійні та одночасно оптимістичні скрипкові мелодії як ніякі інші описували життя та історію єврейського народу в Європі, що вмів «посміхатись крізь сльози».

Рис. 4. Костянтин Шевченко «Концерт», пер пол. XX ст.

Полотно Вінцентія Водзіновського (*Wincenty Wodzinowski*) «Концерт у Домі» зображує виступ скрипачки та піаніста перед публікою у салоні аристократичного маєтку (Рис. 5). Композиція будується навколо фігур музикантів, розміщених біля рояля. Навколо розташовані слухачі у вечірніх вбраннях. Постаць скрипачки займає домінуюче положення, її поза виразна та динамічна, що підкреслює процес виконання музики. Силует чітко вимальовується на тлі темної кімнати, яке слугує рамкою для фігури [2]. Другорядні персонажі розміщені збоку від музикантів, утворюючи урівноважену композицію. Погляди слухачів зосереджені на грі скрипачки, підкреслюючи її центральну роль. Колористична гама стримана, з перевагою вохристих, коричневих, тонів інтер'єру та костюмів. Постаць скрипачки виділена яскравою білою сукнею.

Щодо уваги до творчості сільських музикантів, привертає увагу картина «Пастух» Юзефа Хелмонського (*Jozef Chelmonski*), де зображено молодого сільського пастуха (Рис. 6). Він, стоячи босоніж на траві, грає мелодію на скрипці для стада корів та свого пса. Навколо зелені луки, пасовисько, стадо.

Рис. 5. Вінцентій Водзіновський «Концерт у Домі» (1890)

Рис. 6. Юзеф Хелмонський «Пастух» (1897)

Композиційним центром є самотня постать пастуха зі скрипкою. Вертикаль фігури контрастує з горизонтальними лініями пейзажу, підкреслюючи усамітненість персонажа. Увага сконцентрована на його творчому натхненні. Пасторальний сюжет полотна занурює глядача в атмосферу ліричного спокою та гармо-

нії людини з природою. Образ пастуха-скрипаля уособлює єдність творчості та праці, втілює уявлення про природну обдарованість простої сільської людини. Зосередженість на грі підкреслює духовний світ героя, його натхнення. Техніка вільного мазка, колорит, притаманний пленеру, романтична ідеаліза-

ція образу селянина-музиканта розкривають захоплення митця красою рідної природи, простим людом як носієм таланту [4].

Картина «Скрипаль» Вандаліна Стшалецького (*Wandalin Strzalecki*) зображує хлопчика років семи, в сорочці й брюках, який грає на скрипці, стоячи в кутку будинку біля вікна, спершись на стінку (Рис. 7). Полотно демонструє реалістичне зображення юного скрипаля в побутовому оточенні. Вдала побудова простору – спірання на задній план та розташування у глибині сцени створює ефект об'ємності та самостійності центрального персонажа [6]. Реалістичне змалювання одягу, пози та виразу обличчя маленького скрипаля доповнює враження достовірності та конкретики зображення. Разом з тим ліричний настрій твору підкреслює увагу до внутрішнього світу і творчого пориву талановитої дитини. Техніка виконання вирізняється м'яким мазком, узагальненим моделюванням форм за допомогою світлотіні. Картина втілює реалістичне бачення навколишнього світу в поєднанні з лірико-романтичним трактуванням художнього образу юного музиканта.

Рис. 7. Вандалін Стшалецький
«Скрипаль» (1874)

На окрему увагу заслуговує полотно видатного польського художника Владислава Яроцького (*Władysław Jarocki*) – живописця й графіка, члена Товариства польських художників «Мистецтво» та «Сецесія» (м. Відень) – «Скрипаль Владек Умініц із Харенди» (Рис. 8). Ця жанрова сцена виконана митцем-уродженцем Тернопільщини в імпресіоністичній манері та зображає постать молодого скрипаля, що сидить на камені й настільки занурений в процес гри на скрипці, що складається враження, що в цей момент для нього не існує нічого, крім музики.

Аналіз восьми художніх творів дав змогу встановити, що вони об'єднані яскравим інтересом художників до образу скрипаля як носія музичного таланту й творчого натхнення. Наявний один і той же сюжет – безпосередньо процес гри на скрипці, оскільки художників, як ми можемо припустити, вражав момент повної віддачі музикантів цьому процесу, незважаючи на доколишні обставини, фінансові нестатки скрипалів тощо. Тобто, спільною рисою є увага до образу скрипаля як втілення мистецького таланту та гармонії людини та світу.

Рис. 8. Владислав Яроцький
«Скрипаль Владек Умініц із Харенди»
(бл. 1928)

Постаті музикантів відіграють центральну роль у композиції картин. Сильова манера демонструє поєднання реалістичності у зображенні конкретних персонажів та ситуацій з ліричною ідеалізацією художніх образів – носіїв таланту. Композиції відрізняються гармонійним вписуванням людських фігур у навколишнє середовище. Наприклад, «Скрипаль Владек Умініц із Харенди» Владислава Яроцького зображений в місцевості Харенда, що на схилах гірського масиву Татри.

Водночас, сюжети з ромськими скрипальцями вирізняються більшою експресією та ідеалізацією персонажів, а також етнографічною достовірністю у змалюванні побутових реалій життя мандрівників. Такої ж достовірності митці дотримувались, зображаючи представників інших соціальних прошарків (представників єврейського, польського та ін. етносів; різних соціальних груп, класифікованих згідно професійної діяльності (селяни-пастухи, професійні музиканти тощо). Цим жанровим сценам властивий більш суворий реалізм побутового тла та слухацької аудиторії, що контрастує з невимовним ліризмом конкретних соціальних типів скрипалів.

Спільним для всіх творів є втілення в романтичній, реалістичній та імпресіоністичній манері уявлень про обдаровану особистість та культ народного музичного мистецтва, що репрезентує скрипка. Усі скрипалі одягнені не в парадне вбрання (за винятком сюжету твору Вінцентія Водзіновського «Концерт у Домі»), а в повсякденний національний одяг, що додає роботам життєвої реалістичності.

Висновки. У статті проаналізовано художні твори таких польських художників кінця XIX – початку XX ст., як Вінцентій

Водзіновський, Антоні Козакевич, Тадеуш Рибковський, Франтішек Стрейт, Ванда-лін Стшалецький, Юзеф Хелмонський, Костянтин Шевченко, Владислав Яроцький. На прикладі вивчення їхнього творчого доробку встановлено, що скрипкова тематика набула значного поширення в побутовому жанрі живопису Польщі вказаного періоду. Її наявність демонструє спільність естетичних ідеалів і уподобань різних мистецьких напрямів епохи й тенденцію до зображення художниками сцен життя різних соціальних верств населення.

Виявлено, що провідною спільною рисою є ідеалізоване захоплення образом скрипаля як втілення творчого таланту та натхнення, що відповідає романтичним цінностям досліджуваного періоду. Ідейним центром всіх робіт є романтичний культ наділеної мистецьким генієм особистості. Помічено, що відмінністю робіт є: композиційні рішення (соціальне середовище та побутовий контекст, в яких зображено скрипалів: ромські табори, єврейські містечка-штетли, аристократичні салони, села); експерименти з колірною гамою (зокрема, в роботі Вінцентія Водзіновського переважають приглушені коричневі тони, а на полотні Тадеуша Рибковського – різноманіття зелених тонів).

Таким чином, з'ясовано, що скрипкова тема репрезентує у живописі Польщі означеного періоду спільність естетичних смаків та інтерес до образу митця як ідеального героя епохи. У перспективі, доцільно збільшити масштаб дослідницької роботи на дану тему, а саме: розширити хронологічні рамки до початку XXI ст., вивчити творчий доробок більшого числа польських художників, чий мистецькі інтереси торкалися скрипкової теми.

Література:

1. Романуцький В. Атрибуція струно-смічкових музичних інструментів в живописі Західної Європи XVII–XVIII століть : Дипломна робота на здобуття кваліфікаційного рівня «Бакалавр. Київ, 2021. 42 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4687/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> (дата звернення: 13.12.2023).
2. Feus A. Wodziński, Józef. *porta-polonica*. URL: <https://www.porta-polonica.de/en/node/1287> (дата звернення: 04.01.2024).
3. Itinerant Gypsies by Franz Streitt. *Art Renewal Center*. URL: <https://www.artrenewal.org/artworks/itinerant-gypsies/franz-streitt/91018> (дата звернення: 04.01.2024).

4. Józef Chełmoński. *Wirtualne Muzeum Narodowe w Krakowie*. URL: <http://www.imnk.pl/gallerybox.php?dir=SU446&lang=EN&more=1> (дата звернення: 04.01.2024).
5. Khan W. A. When the Gypsies Came to Town. *The Daily Star*. URL: <https://www.thedailystar.net/literature/news/when-the-gypsies-came-town-2096517> (дата звернення: 04.01.2024).
6. Wandalin Strzalecki. The Violinist. *Arte e dettagli nell'Arte*. URL: <https://www.artedettagli.com/2020/06/wandalin-strzaecky-1855-1917-violinist.html> (дата звернення: 04.01.2024).
7. Harley M. A. The Briefest History of Polish Music – Polish Music Center. *Polish Music Center*. URL: <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/essays/briefest-history-of-polish-music/> (date of access: 06.01.2024).
8. Stary Żyd grający na skrzypcach. *Dom aukcyjny Rempex*. URL: [https://rempex.com.pl/wydarzenia/378-245-aukcja-dziel-sztuki-i-antykow/przedmioty/63210-stary-zyd-grajacy-na-skrzypcach-ok-1920?lot_filter\[archive\]=true&fbclid=IwAR1AZsA3C7RSsTwG7V5Jwn9spun2QjD2aayEhBKpk2AtLdFm04SG3S68FHg](https://rempex.com.pl/wydarzenia/378-245-aukcja-dziel-sztuki-i-antykow/przedmioty/63210-stary-zyd-grajacy-na-skrzypcach-ok-1920?lot_filter[archive]=true&fbclid=IwAR1AZsA3C7RSsTwG7V5Jwn9spun2QjD2aayEhBKpk2AtLdFm04SG3S68FHg) (date of access: 07.01.2024).

References:

1. Romanutskyi, V. (2021). *Atrybutsiia struno-smychkovykh muzychnykh instrumentiv v zhvyvopysi Zakhidnoi Yevropy XVII–XVIII stolit* [Attribution of Stringed and Bowed Musical Instruments in the Painting of Western Europe of the XVII-XVIII Centuries] [Dyplomna robota na zdobuttia kvalifikatsiinoho rivnia «Bakalavr, Natsionalna akademiia kerivnykh kadrov kultury i mystetstv]. Retrieved from <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4687/%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
2. Feus, A. (2022). *Wodziński, Józef*. porta-polonica. Retrieved from <https://www.porta-polonica.de/en/node/1287> [in Deutsch].
3. *Itinerant Gypsies by Franz Streitt*. (n. d.). Art Renewal Center. Retrieved from <https://www.artrenewal.org/artworks/itinerant-gypsies/franz-streitt/91018> [in English].
4. *Józef Chełmoński*. (n. d.). Wirtualne Muzeum Narodowe w Krakowie. Retrieved from <http://www.imnk.pl/gallerybox.php?dir=SU446&lang=EN&more=1> [in English].
5. Khan, W. A. (n. d.). *When the Gypsies Came to Town*. The Daily Star. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/literature/news/when-the-gypsies-came-town-2096517> [in English].
6. Wandalin Strzalecki. *The Violinist*. (n. d.). *Arte e dettagli nell'Arte*. Retrieved from <https://www.artedettagli.com/2020/06/wandalin-strzaecky-1855-1917-violinist.html> [in English].
7. Harley, M. A. (n. d.). *The Briefest History of Polish Music – Polish Music Center*. Polish Music Center. Retrieved from <https://polishmusic.usc.edu/research/publications/essays/briefest-history-of-polish-music/> [in English].
8. *Stary Żyd grający na skrzypcach*. (n. d.). Dom aukcyjny Rempex. Retrieved from [https://rempex.com.pl/wydarzenia/378-245-aukcja-dziel-sztuki-i-antykow/przedmioty/63210-stary-zyd-grajacy-na-skrzypcach-ok-1920?lot_filter\[archive\]=true&fbclid=IwAR1AZsA3C7RSsTwG7V5Jwn9spun2QjD2aayEhBKpk2AtLdFm04SG3S68FHg](https://rempex.com.pl/wydarzenia/378-245-aukcja-dziel-sztuki-i-antykow/przedmioty/63210-stary-zyd-grajacy-na-skrzypcach-ok-1920?lot_filter[archive]=true&fbclid=IwAR1AZsA3C7RSsTwG7V5Jwn9spun2QjD2aayEhBKpk2AtLdFm04SG3S68FHg) [in Polish].